

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Дим гармат під Цецорою — як ця мряка над плавнями, грім гармат під Охматовом — як цей рик бурунів об пороги; блиск шабел під Дюнкерком — як ці крила вогнисті метеликів над плесом саги Дніпрової. Багрянець присмерку над Великим Лугом, а тоді під Цецорою, яничарам відплачував за загибель любого батька, сотника Михайла Хмельницького, сам-один відбивався від ворога й не здолав: так і зашморгнувся аркан на шиї — і тоді багрянець присмерку ронив кармазинні скравки на землю.

Спломеніла чорна сага Дніпрова, зійшлись явори темними коронами над головою, а плесом сновигають метелики — скалки пожежі, а лілеї вигнули зміїні біла, п'ють вонними чашами вино вологи, спломеніли й лілеї...

— Остапе, сину мій, Остапе мій золотий!.. Та ж ніжками маленькими бігав ти по подвір'ячку, а гуси біле своє губили пір'я, аж до суботівської церкви, там, на кручі, бігав-еси, побігав, ловив бабине літо. І сміявся до квіття, що вишивали царину. Бодай же той пес, що клав пугою на твоє тіло сині пруги, не діждав неділі. Бодай же пекельною мукою, безжальним залізом розвернули йому груди, що він твого дитячого стогнання й прошення не слухав. Бодай колом зав'язло йому плюгаве слово, що ним тебе гадав споганити, гаспид?

— Олено, моя Олено... П'яна моя голова, контентували мене курінні, заливали моє горе огневицею, й сиджу я тут, от і старший сиджу, Хмельницький, аж посивів у війнах, а над сагою нуджу білим світом, і горить він мені криваво в страшних очах моїх. Може, й по волі ти пішла за псом Чаплинським? Хіба не вгризлася б йому в горло, коли перекинув тебе через сідло бранкою, хіба не роздерла б йому той його кривий писок,

так бо вже не дала б себе на поталу... Може, й кривджу тебе, Олено. Але душею буря метеляє, як стебелинкою, вивертає з корінням мозок. Вогневиця палить мене, як же й палить, жилами біжить, жене полум'яні струмені, трясє мною, як літавиця¹. Ой, упав би до сирій землі, як до матінки, питався б її поради: за що бо мені такеє? Чи не достойний я був тихого раювання, Господи? Чи мук не відбув за тебе, чи не карався в бусурменських кайданах, з твоїм ім'ям, Господи, сам-друг під Цецорою йшовши на яничарню прокляту? Чи не гризли мені перегуби рук іржаві кайдани й на ногах кайдани, а важенні, а важенні, а так я був до галери прикутий. Плечі ятрились від ран, мила їх, гірко полоскала морська вода солонна, а сонце доймало пеклом, а чи ж вітер не в'ялив мене, невольника?

Може, я тоді цілування Корану приймав? Може, падав плюгавим башатам² під ноги, просився в них ласки? Може, коли в інший час, зрадив я Тебе, Господи, народ мій і віру мою зрадив, може, найнявся конфідентом, катівським челядником, братопродавцем? Знають усі теє, що чистий я перед усіма і перед Тобою, Боже, чистий, хоч і сьогодні на Страшний Суд Твій стану й очей не позичу ні в кого. Скривдив Ти мене, Боже. Смиреного Зіновія скривдив. За рани мої, Господи, за песю службу мою Речі Посполитій нашій, за труди й зної мої, за поневіряння, за те, що моїми руками славу собі загібали, так мене нині посоромили... Остапе, Остапе, синочку мій золотий...

Але возмездя аз воздам, аз воздам за кожну рану твою, синочку, за кожний стогін. Пошкодуєте ще, панове старости, пошкодуєте ще, панове комісари коронні, панове гетьмани українні, о пане-ляше, пожалуєш іще...

«Жону і дітей його тим прямим нашим привілеєм, тим же загородним двором і землею в старостві чигринському, під городом Чигрином, над рікою Суботівкою будучими, которими предок його Михаїл Хмельницький і он сам без усяких поміщок держали, сохрanyaєм...»

Сохранив-еси, мості королю. Добре хотів ти для мене, та не

¹ Літавиця — міфічна істота, що начебто спокушала парубків.

² Башата — можливо, йдеться про башу, найвищого урядовця, вельможу чи генерала у давній Туреччині та Єгипті.

дали, не дали пеські синове. На поталу мені сей привілей виписав ти, пане Владиславе, й потоптали його — хто?.. Шляхетка безплудрий¹, каправий, пресобачий син Чаплинський, бодай же грець його трапив у саме серце враз із приятелем його, гемонським Дачевським...

П'яна моя голова, друзі, ой і п'яна ж козацька голова. А король Владислав такий же плохий, як і я, у такій же неволі кролевилят лукавих... Блиснули б ми з тобою ще в 46-му році булатом, під Істамбулом і під Дамаском стояли б нині, Господень гріб визволяли б, а не дали ж і не дали, завидючі нашої слави...

Олено, Олено моя. Прокипіла туга моя аж до глибу серця, прокипіла до дна моєї душі. Руки твої цілую, білі руки, нагідочко, впаду до твоїх ніг... Боже, вернеш Ти мені її? У Печери навколішках піду, славу воздам Тобі важенними свічками, як ніхто не воздавав ще, церкви поставлю муровані, львівськими майстрами розписані, верни мені їх, Створителю... Остапе мій, золотий сину... Один Ти лиш, Боже, Душе преблагий, владен, не король, не наш убогий король Владислав...

* * *

Замів вітер узбережжя Вісли. Квітневий легкий вітер. Поніс дрібний пісок, обвіяв надвісяні пустирі, вдарився об мури палати Казановських, шугнув попід замок. А жовті косини світел упали через міст на чорні хвилі. Ще у Фукера гомоніли п'яні шляхтюри, виїздили кочами² на Краківське Передмістя. А в заулках Вузького Дунаю, де кафедра св. Яна, брязнули бердиші нічного обходу. Присвітили ліхтарнею: Who is there?³

Проїшли. *Ladislai Regis Milites, saperlot*...⁴

Хрипло озвались із замкової вартівні височенні шкоти. З Уяздова завернула під замок, у замковий дідинець, проїхала

¹ Безплудрий (пор. *пол.* pludry — штани) — безштанько.

² Коч — карета.

³ Who is there? (*анг.*) — Хто тут?

⁴ *Ladislai Regis Milites, saperlot* (*лат.*) — Ладислава царя воїни, чорт забирай!

коча. І тепер вгору по широких сходах, крізь пустельні зали, а в високих вікнах бліда ніч. Змеркли на стінах портрети Вазів, стали зеленоликі, ще сухорлявіші, ще хмуріші. Змеркли й гобелени з битвами під Смоленськом, під Москвою, під Хотиним, з морською битвою під Оливою. Змеркнув візерунок короля Владислава, що був зображений як Помпей, у римському шишаку, станув одною ногою біля Адріанополя, другою приборкав диких московитів. Тріумфатор-Владислав, Владислав IV Віктор...

Просвіт у дверях — тихо, ще тихіше — варта алебардами заступила дорогу, не можна до Його Мості короля. Але це канцлер Юрій Оссолінський, «пробачте, в любий час, у любий час»... І тихо, тихіше канцлер у чорних сап'янцях, у чорній гупелянді¹, тільки біло-лебединий, добре накрохмалений комір. Ще три покої, хропуть камердинери в кріслах. Канцлер оторопів від світла — двері співно скригнули. Станув, жмурився від мигтіння свічок... «Ай!» Це Реня — найулюбленіша королева, варшавська повія. Над невинними очима намальовані спаленим корком брови, крутими дугами, мишка, королівська мишка. Лерін — шведка, м'ясиста, рожевава, мов поросючок, Марай — танечниця. Їх Оссолінський застав, як привид, моторошний кажан; хіхікнули, сівши на краю скуйовдженого ліжка в морі перин, пуховиків. А король підбіг до світла. З батистового коміра сорочки виставало його вузьке стомлене обличчя, як щуряче, обличчя жовте, аж землисте, вуса щетиною, сиві волокна на чолі, вуглинки очей глибоко в яминах. Він посміхнувся, ну й що ж, здавалось, говорив, от бачиш, який я.., поціпав пальцями борідку. Канцлер дивився не на короля, йому було ніяково, дивився на тремкий племін свічі.

— Goddam², — крикнув пискливо король, — розважуємось, Оссолінський, безсоння мучить, а тут холодно, як у псарні. Прокляті шкодують дров, шкодують свіч. Холодно, темно. Кажуть, уже весна, а де тая весна в Варшаві? Скнари, давігроші, лихварі... Собаче королівство, стосот прокляте королівство це...

¹ Гупелянда (гупелянд) — плащ-накидка до колін або ж до п'ят, який одягали через голову.

² Goddam (пор. *анг.* god-damn — проклятий, прокляття) — чортівня! прокляття! чорт забирай!